

УДК 81'373.21(476.7)

В. М. Босак¹, А. А. Босак²¹Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт²Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт**НАЗВЫ АДЗЕННЯ Ў ГАВОРКАХ ВЕРХНЯГА НАД'ЯСЕЛЬДЗЯ**

На тэрыторыі Верхняга Над'ясельдзя выдзелены наступныя групы гаворак: гродзенска-баранавіцкія – на поўначы, паўночнабрэсцкія акаючыя – на захадзе, паўночнабрэсцкія акаючыя – у цэнтры, верхнясельдскія – у цэнтры, на ўсходзе і паўднёвым усходзе, малецкія – на паўднёвым усходзе, паўночназагародскія – на паўднёвым захадзе, сярэднезагародскія – на поўдні даследуемага рэгіёна.

Лінгвагеаграфічнае даследаванне назваў адзення гаворак Верхняга Над'ясельдзя паказала, што тут вылучаюцца найменні, розныя па характару лакалізацыі і пашырэння: агульнапашыраныя назвы; найменні, якія пашыраны на большай частцы ці ў асобных частках рэгіёна; назвы адзінкавай фіксацыі. Даследуемыя лексемы прадстаўлены нарматыўнымі ў літаратурнай мове і дыялектнымі формамі; у складзе намінацый адзначаны фанетычная, марфалагічная і словаўтваральная варыянтнасці.

Ключавыя словы: гаворка; назвы адзення; фанетычная, марфалагічная і словаўтваральная варыянтнасці.

V. M. Bosak¹, A. A. Bosak²¹Belarusian State Technological University²Belarusian State Economic University**CLOTHING LEXICON IN SUBDIALECTS OF VERKHNYAYE NADYASELDZE**

As a result to the conducted research in Verkhnyae Nadyaseldze district the following basic types of dialects are revealed: grodzenska-baranavitskaya – on the north, pauchnabrestskaya akayuchaya – on the west, pauchnabrestskaya okayuchaya – in the centre, verkhnyayaseldskaya – in the centre, on the east and southeast, maletskaaya – on the southeast, pauchnazagorodskaya – on the southwest, syarednezagorodskaya – on the south of the region researched.

The results of lingvogeographic analysis proved that generally spreaded names have been determined in the clothing lexicon of Verkhnyaye Nadyaseldze: lexical units spreaded on the main part of the investigated territory; names spreaded in the definite part of the region; names which find from time to time; names of single fixation. Lexical units have been presented as normative (in literary language) and dialectal forms in the investigated sub dialects. Phonetic, morphological and word-building variations have been presented in the structure of nominations.

Key words: subdialect; clothing lexicon; phonetic, morphological and word-building variations.

Уводзіны. Гаворкі Верхняга Над'ясельдзя (Пружанскі раён Брэсцкай вобласці і яго сумежжа) характарызуюцца значнай дыялектнай стратэгіяй. Усяго на тэрыторыі рэгіёна выдзелена сем груп гаворак: гродзенскабаранавіцкія, паўночнабрэсцкія акаючыя, паўночнабрэсцкія акаючыя, верхнясельдскія, малецкія, паўночназагародскія і сярэднезагародскія [1–3].

Даследаванне па вызначэнні лексічных асаблівасцей гаворак Верхняга Над'ясельдзя праводзілася ў форме апытвання па спецыяльна распрацаванай праграме, якая ўключала 102 пытанняў па лексіцы, у тым ліку па тэматычнай групе «адзенне» [1].

Асноўная частка. Пры вывучэнні лексічных асаблівасцей гаворак Верхняга Над'ясельдзя назваў адзення, яго часткам і рабоце з ім прысвечана дзесяць тэматычных груп: 'пінжак', 'асення паліто', 'штаны', 'манжэты', 'падол',

'скураны пасак', 'пасак з тканіны', 'рамантаваць адзенне', 'рамантаваць шкарпэткі', 'мыць бялізну'.

Для абазначэння 'пінжака' ўжываюцца лексічныя і фанетычныя варыянты: *каптан*, *пінжак* /*пінжак*/. На даследуемай тэрыторыі найбольш пашырана назва *каптан*. Яна характэрна для гаворак амаль усёй тэрыторыі рэгіёна. Слова *пінжак* утварае невялікі арэал на поўначы Верхняга Над'ясельдзя. Яго фанетычныя варыянт *пінжак* адзначаны ў маўленні жыхароў в. Боркі Кобрынскага раёна. Лексема *курцік* зафіксавана ў гаворцы г. п. Шарашова Пружанскага раёна.

Для абазначэння 'штаноў' у гаворках Пружанскага раёна і яго сумежжа існуюць фанетычныя варыянты: *нагавіцы* /*нагавіці*/, *нагавіцы*, *нагавіці* /*ганавіцы* /*ганавіці*/, *ганавіці* /*ганавіці*/. Найбольш пашыраным і агульна вядомым з'яўляецца слова *нагавіцы* /*нагавіці*/,

нагавы́цы, нагавы́ці/. Яно бытуе амаль ва ўсіх гаворках даследуемага рэгіёна. Фанетычны варыянт *ганавы́цы* /*ганавы́ці*, *ганавы́ці^б*, *ганавы́ці^в*/. Сустракаецца ў гаворках на захадзе, поўначы, паўднёвым усходзе і на паўднёвым захадзе Верхняга Над'ясельдзя.

Для назвы 'манжэт' ужываюцца лексічныя, словаўтваральныя і фанетычныя варыянты: *апусцэ* /*опусцэ*, *запусцэ* /*абшэўкі* /*абшыўкі*, *ашэўкі*, *обшэўкі^б* /, *комні^брцы* /*кумні^брцы*, *пудкумні^брцы* /, *абшлэгі*, *манкэты* /*манжэты* /, *чохлы*, *рубі^бжы*. Найбольш пашыраным сярод іх выступае найменне *апусцэ* /*опусцэ*/. Яно ахоплівае гаворкі цэнтральнай, заходняй, паўднёва-ўсходняй частак даследуемага рэгіёна. Словаўтваральны варыянт *запусцэ* зафіксаваны ў маўленні жыхароў г. п. Шарашова Пружанскага раёна. Назва *абшэўкі* /*абшыўкі*, *ашэўкі*, *обшэўкі^б* / утварае арэал на паўночным захадзе і мікраарэал на паўночным усходзе рэгіёна. Намінацыя *комні^брцы* /*кумні^брцы*, *пудкумні^брцы* / характэрна для гаворак паўднёвага захаду Верхняга Над'ясельдзя. Слова *абшлэгі* ўжываецца ў гаворках паўночна-ўсходняй часткі рэгіёна. Найменне *манкэты* /*манжэты* / сустракаецца спарадычна ў гаворках на поўначы даследуемай тэрыторыі. Лексемы *чохлы* і *рубі^бжы* зафіксаваны як назвы адзінкавай фіксацыі.

Для назвы 'падолу' ужываюцца фанетычныя, марфалагічныя, лексічныя і словаўтваральныя варыянты: *пэлена* /*пэлена*, *пылена*, *палена*, *пэляна*, *пэлян*, *пэлен* /, *падблэк* /*подблэк*, *подбл* /, *запул* /*запіл* /, *прыпёл*. Найбольш пашыраным з'яўляецца слова *пэлена* /*пэлена*, *пылена*, *палена*, *пэляна*, *пэлян*, *пэлен* /. Яно ахоплівае гаворкі цэнтральнай, заходняй, паўночнай частак Верхняга Над'ясельдзя. Назва *падблэк* /*подблэк*, *подбл* / утварае арэалы на поўначы (заходняя частка) і на паўднёвым усходзе адзначанага рэгіёна, а таксама спарадычна сустракаецца ў гаворках усходняй часткі поўначы і ўжываецца паралельна з лексмай *палена* ў гаворках асобных населеных пунктаў захаду Верхняга Над'ясельдзя. Найменне *запул* /*запіл* / бытуе ў гаворках паўднёва-заходняй часткі даследуемага рэгіёна; слова *прыпёл* занатавана ў гаворцы в. Гута Пружанскага раёна.

Для абзначэння 'скуранага паска' існуюць некаторыя фанетычныя, словаўтваральныя і лексічныя варыянты: *шыць* /*шыцік*, *шытык* /, *напруга* /*попруга*, *напружка* /, *пасок*. Найбольш пашыраным сярод іх выступае слова *шыць* /*шыцік*, *шытык* /. Яно ахоплівае гаворкі заходняй, цэнтральнай і паўднёва-заходняй частак рэгіёна. Назвы *напруга* і *напружка* бытуюць у гаворках паўночнай часткі Верхняга Над'ясельдзя; фанетычны варыянт *попруга* ўтварае мікраарэал у цэнтральнай частцы рэгіёна. Намінацыя

пасок характэрна для гаворак паўднёвага ўсходу рэгіёна.

Для назвы 'паска з тканіны' ужываюцца лексічныя, словаўтваральныя і фанетычныя варыянты: *побразок* /*пуразок*, *побразок*, *побразок*, *побразок*, *побразак*, *побразоўка* /, *праўзук* /*проўзук*, *праўзак*, *проўзук*, *прузук*, *прузак* /, *матуз* /*матузак* /, *завязка* /*зав'язка* /, *паясок* /*пояс* /, *кічка*. Назвы *побразок* /*пуразок*, *побразок*, *побразок*, *побразок*, *побразак*, *побразоўка* / пашыраны ў гаворках у цэнтры і на паўднёвым усходзе Верхняга Над'ясельдзя; гаворкам заходняй часткі рэгіёна характэрна лексема *праўзук* /*проўзук*, *праўзак*, *проўзук*, *прузук*, *прузак* /. Лексема *зав'язка* ўжываецца ў гаворках на паўднёвым захадзе даследуемага рэгіёна; фанетычны варыянт *завязка* зафіксаваны ў гаворцы в. Верашкі Івацэвіцкага раёна. Найменне *матуз* /*матузак* / пераважае ў гаворках на поўначы рэгіёна. Слова *паясок* утварае мікраарэал у паўночна-заходняй частцы Верхняга Над'ясельдзя; намінацыя *пояс* зафіксавана ў даследуемай гаворцы в. Боркі Кобрынскага раёна. Лексема *кічка* адзначана ў маўленні жыхароў в. Казлы Пружанскага раёна.

Словазлучэнне 'рамантаваць адзенне' перадаецца наступнымі варыянтамі: *лэпіць* /*лэпіці*, *лэпі^бты* /, *латэць* /*латэці*, *латэты* /, *стрэбіць*, *правіць*. Самыя распаўсюджаныя словы *лэпіць* /*лэпіці*, *лэпі^бты* /. Яны ўжываюцца ва ўсіх гаворках даследуемай тэрыторыі, акрамя гаворак паўднёва-заходняй часткі рэгіёна. Лексема *латэты* ўласціва гаворкам паўднёва-заходняй часткі Верхняга Над'ясельдзя і гаворцы в. Боркі Кобрынскага раёна; лексема *латэць* спарадычна сустракаецца ў гаворках на поўначы даследуемага рэгіёна, *латэці* – на захадзе абследаванай тэрыторыі. Найменні *стрэбіць* і *правіць* адзначаны спарадычна ў паўночнай частцы рэгіёна.

Словазлучэнне 'рамантаваць шкарпэткі' перадаецца шэрагам фанетычных варыянтаў, а таксама лексічнымі варыянтамі: *цыравіць* /*цыравіці*, *цыравіці*, *цуравіці*, *цуровіці*, *цэравіці*, *цыраваты*, *цуроваты*, *цюроваты* /, *зарабляці*, *штэпаты*, *зашываты*. Слова *цыравіць* /*цыравіці*, *цуравіці*, *цуравіці*, *цуровіці*, *цэравіці*, *цыраваты*, *цуроваты*, *цюроваты* / выкарыстоўваецца ва ўсіх гаворках Верхняга Над'ясельдзя. Дзеяслоў *зарабляці* сустракаецца ў некаторых гаворках заходняй часткі даследуемага рэгіёна (вёскі Ліхасельцы, Котра, Клепачы Пружанскага раёна). Лексема *штэпаты* зафіксавана ў гаворках трох населеных пунктаў: вёскі Шчэрбы і Казакі Пружанскага раёна, в. Дымнікі Камянецкага раёна. Слова *зашываты* адзначана ў маўленні жыхароў в. Вітараж Пружанскага раёна.

Словазлучэнне 'мыць бялізну' перадаецца наступнымі фанетычнымі і лексічнымі варыянтамі: *мыць* /*мыці*, *мыты* /, *аджыміць*, *кутаці*, *беліці*

/бэліці, бэліты, бэлітыс, бэлітысь, бэлітыся/. Слова *мыць* /мыці, мыты/ характэрна для гаворак паўночна-заходняй і паўднёва-ўсходняй частак даследуемага рэгіёна, сустракаецца спарадычна на захадзе і ў цэнтры Верхняга Над'ясельдзя. Лексема *беліці* /бэліці, бэліты, бэлітыс, бэлітысь, бэлітыся/ пашырана ў гаворках на захадзе і на паўднёвым захадзе даследуемага рэгіёна. Слова *кутаці* ўтварае арэал у цэнтральнай частцы рэгіёна па р. Ясельдзе. Слова *аджыміць* характэрна для гаворак паўночна-ўсходняй часткі Верхняга Над'ясельдзя.

Для абазначэння 'асенняга паліто' ва ўсіх абследаваных пунктах зафіксавана лексема *ясён-*

ка з фанетычнымі варыянтамі *ісёнка* на паўднёвым захадзе рэгіёна і *осынка* ў гаворцы в. Боркі Кобрынскага раёна.

Заклучэнне. У складзе назваў адзення гаворак Верхняга Над'ясельдзя вылучаюцца найменні, розныя па характару лакалізацыі і пашырэння: агульнапашыраныя назвы; найменні, якія пашыраны на большай частцы ці асобных частках рэгіёна; назвы адзінкавай фіксацыі. Даследуемыя лексемы прадстаўлены нарматыўнымі ў літаратурнай мове і дыялектнымі формамі; у складзе намінацый адзначаны фанетычная, марфалагічная і словаўтваральная варыянтнасці.

Літаратура

1. Босак А. А., Босак В. М. Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняга Над'ясельдзя): лексіка. Мінск, 2006. 124 с.
2. Босак А. А., Босак В. М. Дыферэнцыяцыя гаворак Верхняга Над'ясельдзя. Мінск: БДТУ, 2010. 160 с.
3. Клімчук Ф. Д. Гаворкі Заходняга Палесся. Фанетычны нарыс. Мінск: Навука і тэхніка, 1983. 127 с.

References

1. Bosak A. A., Bosak V. M. *Atlas gavorak Pruzhanskaga rayona Brestskay voblastsi i sumezhza (Verkhnyaga Nad'yasel'dzya): lexica* [Atlas of subdialects of Pruzhany district of Brest region and boundary territory (Verkhnyaye Nadyaseldze): Lexicon]. Minsk, 2006. 124 p.
2. Bosak A. A., Bosak V. M. *Dyferentsyyatsyya gavorak Verkhnyaga Nad'yasel'dzya* [Differentiation of subdialects of Verkhnyaye Nadyaseldze]. Minsk, BGTU Publ., 2010. 160 p.
3. Klimchuk F. D. *Gavorki Zakhodnyaga Palelessya* [Subdialects of West Palesse]. Minsk, Navuka i tekhnika Publ., 1983. 127 p.

Інфармацыя пра аўтараў

Босак Віктар Мікалаевіч – доктар сельскагаспадарчых навук, прафесар, загадчык кафедры бяспекі жыццядзейнасці. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (220006, г. Мінск, вул. Свядлова, 13а, Рэспубліка Беларусь). E-mail: bosak1@tut.by

Босак Алёна Анатолеўна – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры нямецкай мовы. Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт (220070, г. Мінск, пр. Партызанскі, 26, Рэспубліка Беларусь). E-mail: bosaka@tut.by

Information about the authors

Bosak Viktor Mikalaevich – DSc (Agriculture), Professor, Head of the Department of Occupational Safety. Belarusian State Technological University (13a, Sverdlova str., 220006, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: bosak1@tut.by

Bosak Alena Anatol'yeuna – PhD (Philology), Assistant Professor, Assistant Professor, the Department of the German Language. Belarusian State Economic University (26, Partyzanski Ave., 220070, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: bosaka@tut.by

Паступіў 20.01.2016